PE MARGINEA MANUALULUI DE LIMBĂ LATINĂ PENTRU CLASA A VIII-a

DE

I. POPESCU

Manualele şcolare au format, în ultimii doi ani, obiectul unor îndelungate şi rodnice discuţii. În urma sugestiilor date de cadrele didactice, Ministerul Învăţămîntului a stabilit ca în viitor manualele şcolare să fie elaborate pe bază de concurs. Pînă la fixarea condiţiilor în care se va desfăşura concursul, Editura de stat pedagogică şi didactică a apelat la profesorii şi învăţătorii cu mai multă experienţă. În felul acesta au fost elaborate manualele de clasa a III-a, a V-a şi a VIII-a pentru anul şcolar 1956—1957 şi se elaborează în prezent şi pentru alte clase.

Printre manualele noi, apărute la începutul anului şcolar 1956—1957, se numără şi cel de limba latină pentru clasa a VIII-a, elaborat de prof. Gh. Guţu. Acest manual a fost alcătuit pentru toate şcolile de cultură generală şi coincide cu reintroducerea studiului limbii latine în această categorie de şcoli.

O examinare atentă a manualului se impune cu atît mai mult, cu cît studiul limbii latine a fost reintrodus în şcolile de cultură generală după o întrerupere de 7 ani.

Reintroducerea limbii latine în planul de învăţămînt al şcolilor medii nu trebuie să fie compromisă prin folosirea vechilor metode de predare. Folosirea unor metode noi este cu atît mai necesară, cu cît limba latină nu este un obiect de studiu dintre cele mai uşoare. Învăţarea limbii latine este în mare parte condiţionată de felul cum înţelege profesorul să facă accesibilă această limbă din primul an de studiere a ei.

BDD-A10362 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 12:15:21 UTC)

În afară de profesor, manualul școlar poate să contribuie foarte mult la ușurarea sau la îngreunarea studiului limbii latine.

De aceea am găsit necesar să facem o analiză mai amănunțită a manualului de limba latină pentru clasa a VIII-a.

Acest manual respectă cu strictețe programa școlară, care prevede că „în clasa a VIII-a se predă morfologia regulată și cîteva chestiuni fundamentale sintactice, proprii limbii latine ... Gramatica se va studia pe baza unor bucăți de lectură, alese spre a ilustra chestiunea gramaticală de tratat”[1]. În același timp, se va studia sistematic vocabularul limbii latine și se vor face exerciții orale și scrise de retroversiune.

Conform acestor indicații, fiecare lecție cuprinde: un text latin, vocabularul necesar înțelegerii textului respectiv, una sau mai multe chestiuni de gramatică, scurte observații și exerciții.

În privința textelor, programa școlară recomandă următoarele: „manualul va fi astfel alcătuit încît să cuprindă unele bucăți care să înfățișeze aspecte ale vieții romane și aspecte din munca sclavilor și plebeilor romani, pentru ca elevii să capete un minimum de cunoștințe indispensabile privitoare la viața publică și privată a romanilor”[2].

Autorul manualului s-a străduit și a reușit, în mare măsură, să satisfacă cele două cerințe ale programei privitoare la texte: să servească la ilustrarea chestiunilor de gramatică și să redea aspecte din viața romanilor. În general, textele sînt redactate de autor, adesea pe baza unor opere ale scriitorilor latini: Cicero, Quintilianus, Justinus, Cornelius Nepos, Seneca etc. Căutînd să împace necesitatea extragerii regulilor de gramatică din bucățile de lectură cu aceea de a da fiecărei bucăți un conținut unitar, autorul a fost nevoit, din cînd în cînd, să nu ilustreze suficient chestiunile de gramatică. De multe ori, paradigmele nu sînt ilustrate în textul respectiv decît într-o foarte mică măsură. Chiar cu ajutorul celorlalte cuvinte din text deseori nu se poate scoate o paradigmă completă, profesorul fiind lăsat s-o completeze singur. Aceasta creează multe greutăți de ordin metodic și face dificilă munca profesorilor. Chiar autorul a fost nevoit cîteodată să forțeze lucrurile pentru a expune noțiunile de gramatică propuse. Astfel, la lecția a XI-a a tratat despre indicativul și infinitivul prezent la conjugările a III-a și a IV-a. Neavînd nici un infinitiv de conjugarea a III-a în textul dat la această lecție, a fost silit să procedeze nepedagogic. După ce a scos cele trei verbe de conjugarea a III-a, existente în toată bucata de lectură: *claudunt*, *gignit*, *vivunt*, de la care nu putea să obțină tema prezentului, a trebuit să dea singur infinitivul. Un singur infinitiv de conjugarea a III-a, dacă exista în tot textul, l-ar fi ajutat să scoată tema în mod inductiv, așa cum a procedat și la celelalte conjugări.

[1] *Programa limbii latine*, clasa a VIII-a, 1956, p. 4.
[2] *Ibidem*, p. 5.

BDD-A10362 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 12:15:21 UTC)

Predarea problemelor de gramatică ar fi fost mult ușurată, dacă autorul ar fi subliniat cuvintele folosite ca paradigme. Sublinierea acestora ar fi înlesnit urmărirea lor. Aceasta era cu atît mai necesară, cu cît lecțiile sînt în general mari și nu pot fi predate, în bune condiții, în cele 20—25 de minute din fiecare oră, destinate comunicării cunoștințelor noi. De asemenea, s-ar fi venit în ajutorul miilor de elevi de la cursurile fără frecvență.

Autorul n-a pierdut din vedere nici corelația dintre diferitele discipline care se predau în școlile medii. Pentru a veni în ajutorul profesorilor de literatură romînă, s-a dat și un fragment din „Descriptio Moldaviae" a lui Dimitrie Cantemir. De asemenea s-au dat fabule, anecdote, maxime și zicători. Acestea din urmă au un mare rol educativ, însă gruparea prea multora într-o lecție și introducerea prea multor lecții formate numai din maxime și zicători într-un singur manual fac ca acesta să depășească puterile elevilor.

Limba latină este o limbă sintetică. Din cauza aceasta, traducerea textelor, chiar atunci cînd nu sînt prea grele, se face cu oarecare greutate. Dacă textele obișnuite din manual pot ridica dificultăți, cu atît mai puțin accesibile sînt lecțiile în care sînt grupate un număr prea mare de maxime sau de zicători, care, prin natura lor, sînt de o excepțională conciziune. Era mai bine dacă s-ar fi trecut la sfîrșitul unor lecții cîte o maximă sau cîte o zicătoare. Procedîndu-se astfel, elevii ar fi putut memora cu ușurință o mare parte din acestea și ar fi reflectat mai mult asupra ideilor exprimate. Fiind aglomerate prea multe maxime într-o lecție, elevii se vor preocupa numai de traducerea lor și de cuvintele noi, neglijînd restul.

Fără a pleda pentru o reducere excesivă a lecturilor, nu putem să ignorăm cunoscutul principiu pedagogic: *non multa, sed multum* și să stăruim asupra calității mai mult decît asupra cantității. Din simpla examinare a manualului, ne putem da seama că autorul a fost tentat să dea prea mult deodată. Deși programa școlară recomandă ca „vocabularul să fie bine dozat", în general, s-au dat prea multe cuvinte noi. Astfel, la primele 10 lecții, în vocabularul dat de autor după fiecare text sînt între 34 și 46 de cuvinte. Oricît de apropiate ar fi aceste cuvinte de corespondentele lor din limba romînă, nu se poate tăgădui că reținerea a 70—90 de cuvinte pe săptămînă este imposibilă. În felul acesta elevii află multe cuvinte, dar rețin puține. În mod firesc se rețin mai ușor cele asemănătoare cuvintelor romînești și se neglijează celelalte. Din cauza aceasta rămîn multe cuvinte necunoscute, care împiedică înțelegerea și asimilarea altor lecții. Credem că nu se pierdea nimic dacă unele lecții erau mai scurte și mai ușoare.

Tot în legătură cu textele, trebuie să mai facem o constatare. Deși acestea sînt redactate în limba latină, titlurile s-au dat în limba romînă.

BDD-A10362 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 12:15:21 UTC)

Nu știu ce va fi determinat pe autor să nu traducă și titlurile în limba latină. De îndată ce se cere elevilor să traducă texte destul de dificile pentru posibilitățile lor, ce i-ar împiedica să traducă și titlurile? Fiind redate în limba latină, titlurile ar forma un tot cu textul; n-ar mai apărea ca ceva artificial, pus de circumstanță. De altfel, este surprinzător că, în timp ce la manualele de limba franceză, engleză, rusă, editate tot de Editura de stat pedagogică și didactică, titlurile s-au dat în limba respectivă, numai la manualul de limba latină s-a procedat altfel.

Înainte de a trece la chestiunile de gramatică, vom mai face o observație cu privire la vocabular. Programa școlară recomandă „să se folosească mai des cuvinte din fondul principal lexical al limbii latine, acestea să fie, pe cît posibil, legate de corespondențele lor din limba romînă și grupate pe familii de cuvinte. Se vor evita în clasa a VIII-a etimologiile care cer cunoștințe filologice; se vor face numai acele apropieri cu limba romînă care se impun de la sine. Comparația între sensul cuvintelor latine și cel al cuvintelor din limba romînă este foarte utilă, ea folosește precizării vocabularului în ambele limbi"[1]. Fără îndoială că aceste apropieri se vor face, pe cît posibil, de către profesori la fiecare lecție. Totuși manualul ar fi putut veni în sprijinul elevilor, dînd cursiv cuvintele care au corespondente în limba romînă, iar pentru celelalte folosind caracterele obișnuite. Procedîndu-se astfel, manualul ar fi impus elevilor să compare permanent lexicul limbii latine cu cel al limbii romîne.

În clasa a VIII-a, se pune un accent deosebit pe predarea gramaticii limbii latine, fără de care traducerea unui text, oricît de ușor, este imposibilă. Autorul manualului a acordat o atenție specială problemelor de gramatică. Procedînd inductiv și analitic, a lămurit suficient cele mai multe chestiuni. Experiența pe care o posedă autorul și contactul neîntrerupt cu predarea limbii latine l-au ajutat să facă înțelese chiar unele paragrafe mai dificile. Chestiunile de gramatică sînt dozate la fiecare lecție conform programei școlare, iar la sfîrșitul fiecărui capitol mare s-au dat tabele recapitulative: la declinări, la pronume, la conjugări etc.

De asemenea, n-a neglijat să facă și apropierile necesare între gramatica limbii romîne și cea a limbii latine.

Deși nu i se poate reproșa autorului superficialitate în tratarea gramaticii, vom face unele propuneri în vederea îmbunătățirii manualului. Mai întîi cîteva cuvinte în legătură cu pronumele. Socotim că nu este suficientă menționarea pronumelui posesiv la recapitularea pronumelui (p. 83). Sau trebuia să se fi amintit de existența lui imediat după pronumele personal, sau, la pagina 21, unde s-a arătat cum se declină adjectivul posesiv, era necesar să se specifice că acest adjectiv, fiind de origine

[1] *Programa limbii latine*, clasa a VIII-a, 1956, p. 4.

BDD-A10362 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 12:15:21 UTC)

pronominală, se întîlnește și ca pronume posesiv. Astfel elevii află la lecția a VIII-a despre adjectivul posesiv, iar la lecția a XXXIII-a, cu prilejul recapitulării pronumelui, găsesc menționat și pronumele posesiv, cu indicația în paranteză că acesta se declină ca la pagina 21. La această pagină nu s-a spus însă nimic despre pronumele posesiv. Menționarea pronumelui posesiv în altă parte decît la pagina 83 este necesară și pentru alt motiv. La lecția a XXXIII-a sînt prea multe chestiuni de gramatică, unele nu prea ușoare. Din cauza aceasta se poate întîmpla ca profesorul să nu aibă timp de recapitulare, lăsînd aceasta pe seama elevilor, care recapitulează ceea ce s-a explicat în lecțiile precedente, fără să dea atenția cuvenită celor cîteva rînduri de la sfîrșitul acestei lecții, în care se face și recapitularea pronumelui.

Tot în legătură cu pronumele. La paginile 81—82, sînt discutate pronumele nehotărîte, care sînt împărțite în două grupe : „*a*) unele *compuse* cu *quis...*, *b*) altele care se declină după declinarea pronominală (genitiv în *-ius*, dativ în *-i* ; la restul cazurilor ca adjectivele cu trei terminații)". În continuare sînt date : *unus*, *nullus*, *nonnullus*, *alter*, *alius*, *totus*, *nemo*, *nihil*. Sîntem de acord cu autorul în privința primelor șase pronume, dar nu și în ceea ce privește ultimele două : *nemo* și *nihil*, care nici nu au genitivul în *-ius*, nici nu se declină la celelalte cazuri ca adjectivele cu trei terminații. *Nemo* și *nihil* sînt defective. Primul nu are decît nominativ, dativ și acuzativ singular, iar al doilea numai nominativ și acuzativ singular — genitivul *nihili*, acuzativul *ad*(*in*) *nihilum* și ablativul *nihilo* se întîlnesc numai în locuțiuni. Este adevărat că unii scriitori latini întrebuințează în locul cazurilor care le lipsesc acestora, cazurile corespunzătoare ale lui *nullus*, dar aceasta nu îndreptățea pe autor să înglobeze pe *nemo* și pe *nihil* în aceeași categorie cu adjectivele enumerate mai sus.

Încă o observație referitoare la pronume. În cadrul lecției a XXVI-a, este dată declinarea pronumelui personal. Autorul consideră pe : *sui*, *sibi*, *se*, *se*, ca pronume personal de persoana a III-a, atît pentru singular, cît și pentru plural. Ca atare sînt trecute în coloana a treia a tabloului pe care îl dă la pagina 65. La observații caută să aducă o precizare, care nu este însă suficientă : „pronumele personal de persoana a III-a are aceeași formă și la singular și la plural, el se întrebuințează numai ca pronume reflexiv ; drept pronume personal de persoana a III-a se folosește pronumele demonstrativ *is*, *ea*, *id*". Se pune întrebarea, cu ce rămîne elevul ? Pronumele dat în coloana a III-a este personal sau reflexiv ? Din coloana menționată rezultă că este personal, iar din observația citată reiese că este reflexiv, de îndată ce se întrebuințează ca reflexiv.

Pentru a nu da naștere la confuzii, trebuia : sau să se menționeze, în coloana a treia a tabloului declinării pronumelui personal (p. 76), deasupra, „numai reflexiv" sau simplu „reflexiv", fiindcă, așa cum preci-

BDD-A10362 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 12:15:21 UTC)

zează A. Ernout, în limba latină „nu există pronume personal de persoana a III-a nereflexiv"[1], sau în această coloană să se fi arătat numai că în limba latină nu există pronume personal de persoana a III-a, iar dedesubt să se fi dat pronumele în discuție ca pronume personal-reflexiv, cum a procedat Radu I. Sbiera[2], făcîndu-se în continuare observațiile cuvenite.

În ceea ce privește declinarea pronumelui personal de persoana I, era bine să se fi dat, la dativ singular, și forma scurtă *mi*.

În legătură cu verbul, nu vom face decît două observații. În primul rînd, una asupra temei verbelor de conjugarea a III-a. La pagina 28 se arată că tema verbelor *claudĕre*, *gignĕre*, *vivĕre* este *claude-*, *gigne-*, *vive-*, iar vocala tematică este *e*, care „la pers. a II-a și a III-a singular se schimbă în *-i*, iar la pers. a III-a plural în *-u*". Autorul n-a trecut însă cantitatea vocalei *e*. La pagina 34 vocala *e* din tema lui *lege-ba-m* este lungă. Era necesar ca la observații să se fi specificat că vocala tematică e de la imperfectul indicativului, la conjugarea a III-a este lungă, iar la pagina 28 să se fi dat cantitatea vocalei *ĕ*, așa cum de altfel s-a dat la pagina 100.

Fiind vorba de un manual școlar, în care este bine să fie clarificate toate problemele de gramatică tratate, pentru a fi însușite de elevi în mod rațional, era necesar să se arate de ce la viitorul I (p. 87) și la conjunctivul prezent (p. 91) au apărut alte vocale.

În afară de cele semnalate mai sus, se mai pot face unele observații de amănunt. Astfel, la pagina 11 genitivul substantivelor *hortus*, *campus*, *oculus* este *ī*, nu *ī*. Elevii se vor obișnui de la primele lecții să-l considere vocală scurtă pe *i* de la genitivul singular al substantivelor de declinarea a II-a. Mai tîrziu însă vor învăța, cînd vor avea nevoie pentru scandarea versurilor, că acest *i* este lung. Se impune deci corectarea necesară.

Dînd indicații asupra felului în care se trec cuvintele în vocabular, se recomandă (p. 9): „în vocabular redăm acestea astfel: *silva*, *ae*; *umbra*, *ae*". Este adevărat că dicționarele dau terminațiile fără liniuță înainte. Elevii se găsesc însă abia la începutul studierii limbii latine. Ar fi fost mai bine dacă li se recomanda să scrie terminațiile cu liniuță înainte și dacă chiar autorul ar fi procedat la fel în manual. S-ar fi evitat, pe de o parte, unele confuzii între terminații și unele cuvinte independente (ex. între *-is* desinență și *is* pronume demonstrativ), iar pe de altă parte, n-am întîlni atît de dese cazuri în care, pe aceeași pagină, terminațiile apar de două, trei ori fără liniuță înainte și tot de atîtea ori cu liniuță. Cazurile sînt atît de frecvente, încît este inutil să mai indicăm paginile.

În ceea ce privește folosirea termenilor științifici, necesari în predarea gramaticii, de asemenea, se constată unele inconsecvențe. Este adevărat

[1] A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1927, p. 158.
[2] Dr. Radu I. Sbiera, *Gramatica latină pentru licee și gimnazii*, ed. a III-a, Cernăuți, 1929, p. 51.

BDD-A10362 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 12:15:21 UTC)

că autorul folosește denumirile de temă, desinență, sufix, iar unde ar fi mai greu de urmărit de către elevi le numește simplu terminații.

Din manual se desprinde că recurge la această numire constrîns de natura lecției. Totuși este de dorit mai multă consecvență. Astfel, la pagina 95 se arată că persoanele a II-a și a III-a singular ale imperativului „se formează cu sufixul *-to*", iar la pagina 101, aceleași persoane „au terminația *-to*", cînd de fapt *-to* este desinență[1]. De asemenea, la pagina 33 se spune că la imperfectul indicativului apare „înaintea desinenței personale grupul *-ba-*, sufixul caracteristic imperfectului indicativ". Este adevărat că nu se poate explica elevilor care sînt elementele componente ale lui *-ba-*, dar, de îndată ce s-a spus că este sufix și nu este greșit[1], de ce să mai folosim și termenul de grup, ale cărui elemente nu le putem lămuri elevilor în clasa a VIII-a. Se pot da și alte exemple, dar socotim că cele menționate sînt suficiente pentru a demonstra că este necesar să se acorde o mai mare atenție folosirii termenilor.

Pe lîngă cele semnalate în ceea ce privește gramatica limbii latine, trebuie să menționăm și unele greșeli de gramatică a limbii romîne și de ortografie. La pagina 8, ocupîndu-se de „funcțiunile cazurilor" arată că „părțile de vorbire în limba latină sînt aceleași ca și în limba romînă, cu deosebirea că în limba latină nu există articol. De aceea *silva* se traduce fie articulat: *pădurea*, fie nearticulat: *pădure, o pădure*". De aici ar rezulta că *o pădure* este substantiv nearticulat și că între *pădure* și *o pădure* nu există nici o deosebire. Fie că este vorba de o greșeală de tipar, fie că este o scăpare din vedere la redactare, ar fi de dorit ca la revizia manualului să se redacteze altfel, pentru a nu produce confuzii în mintea elevilor.

Dacă aceasta nu poate fi considerată decît ca o scăpare din vedere, nu putem crede același lucru și despre scrierea curentă în tot cuprinsul manualului, a lui *aș* de la persoana I a condiționalului-optativ din limba romînă cu *i* la urmă, adică „*ași*". Probabil că aceasta este o deprindere sau o convingere personală a autorului. Ea însă nu-și poate găsi aplicarea într-un manual școlar pentru care ortografia oficială este obligatorie. Este de dorit ca în manualele școlare să nu apară astfel de greșeli, întrucît pot deruta pe elevi și deservesc pe profesorii de limba romînă.

Și în ceea ce privește stilul sînt necesare cîteva observații. Un manual ca cel de limba latină trebuie să fie model de limbă literară. În manualul pe care îl discutăm întîlnim construcții ca acestea: „Din această cauză, fiindcă unele din ele erau mai greu de pronunțat ..." (p. 13); „Se numesc substantive parisilabice substantivele ..." (p. 36) etc.

Uneori redactarea este neclară, putînd să dea naștere la confuzii. La pagina 101 citim: „Din tema prezentului se formează următoarele

[1] A. Ernout, *op. cit.* p. 268.
[2] A. Ernout, *op. cit.*, p. 248.

BDD-A10362 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 12:15:21 UTC)

moduri şi timpuri .... *Imperativul prezent*; persoana a II-a sing. este tema însăşi; pers. a II-a pl. are terminaţia *-te* (la conj. a III-a *e* se transformă în *i*)". Lămurirea din paranteză are nevoie de o completare, fiindcă altfel se poate crede că „*e*", care se transformă în „*i*", se referă la *e* din „terminaţia *-te*"). Tot atît de neclară este şi paranteza lămuritoare de la imperativul viitor — aceeaşi pagină : „la conj. a III-a şi a IV-a aceleaşi observaţii ca şi la prezent". Cuvîntul „prezent" singur nu precizează dacă este vorba despre prezentul imperativului, la care s-a făcut observaţia citată mai sus, sau despre al indicativului, la care s-a referit de fapt autorul.

În afară de cele discutate pînă aci, nu se poate să trecem cu vederea nici greşelile de tipar care n-ar trebui să apară în special în manualele de limbi străine. Dacă unele greşeli ca „*voc.*" în loc de *abl.* la pronumele personal de persoana a II-a singular (p. 65), „- *claudite*" şi „-*este*" în loc de *claudite* şi *este* (p. 95), „vocala *-o-*" în loc de vocala *-o* (p. 95), „*vţitor*" în loc de *viitor* (p. 101) pot fi corectate mai uşor, altele ca : „*volanta*" în loc de *volant* (p. 5), „*t*" în loc de *i* (p. 4) şi „*popŭlne*" în loc de *popŭlus* (p. 16) pot ridica dificultăţi serioase în urmărirea lecţiilor.

Probabil tot unei greşeli de tipar se datoreşte şi lipsa verbului *esse* la infinitivul perfect pasiv al verbului *laudare* (p. 148).

Nu avem pretenţia că am semnalat toate problemele pe care le ridică manualul de limba latină. Este de datoria tuturor acelora care au predat la clasă după acest manual să trimită editurii observaţii amănunţite. Cadrele didactice trebuie să continue discutarea manualelor şcolare pînă cînd se vor realiza manuale bune la toate disciplinele, pentru toate clasele.

BDD-A10362 © 1957 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 12:15:21 UTC)